

Latvių ir lietuvių maldininkų apeiginės muzikos Kryžių kalne ypatumai

Šio straipsnio tikslas – atskleisti Kryžių kalne skambančios apeiginės latvių ir lietuvių maldininkų muzikos sąsajas ir skirtumus. Atlikta mokslinės medžiagos analizė pagrindžia darbe iškeltą hipotezę, kad latvių ir lietuvių maldininkų Kryžių kalne atliekama apeiginė muzika tarpusavyje skiriasi.

The aim of the article was to reveal the differences and similarities predominating in the Hill of Crosses ritual music of the Latvian and Lithuanian pilgrims. The research data confirm the hypothesis that the modes of participation of Latvian and Lithuanian pilgrim groups in religious ceremonies on the Hill of Crosses differ in their use of the accompaniment.

Įvadas

Straipsnio autoriui daugiau kaip dešimtmetį tyrinėjant Kryžių kalno apeigas, papročius, maldas, giesmes, muziką ne kartą teko sutikti ir stebėti iš viso pasaulio atvykstančias maldininkų grupes, kurios čia stato kryžius ir meldžiasi – kalba maldas bei gieda savo krašto kultūrai būdingas giesmes. Tarp įvairių kraštų piligrimų būna ir iš Latvijos atvykstančių maldininkų grupių, kurios Kryžių kalne stato kryžius ir meldžiasi – kalba maldas bei gieda psalmes. Stebint latvių maldininkus kilo klausimas, kaip susiformavo ši latvių pamaldumo tradicija. Kas lėmė jos radimąsi, jei apie Kryžių kalno pamaldumą Latvijoje nėra žinių? Kur glūdi šio pamaldumo ištakos?

Tyrimo objektas – latvių ir lietuvių maldininkų Kryžių kalno apvaikšiojimo apeiginės muzikos ypatumai.

Apie Kryžių kalno kultūrą žinių nėra daug. Pažymėtina, kad pirmasis apie Kryžių kalną 1885 metais prakalbo rusų archeologas S. V. Pokrovskis. Jis jį įtraukė į Kauno gubernijos archeologinių paminklų žemėlapi. 1900 m. rugpjūčio 22 d. prie išsamesnio archeologinio šio kalno tyrinėjimo prisidė-

jo lenkų mokslininkas L. Krzywickis. Istorinę Kryžių kalno kilmę 1983 m. pristatė Bronius Kviklys enciklopedinio leidinio „Lietuvos Bažnyčios“ 3 tome. Lietuvių maldininkų Kryžių kalne atliekamus apeiginius papročius ir muziką analizavo šio straipsnio autorius 2004 metais Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto mokslinio žurnalo „Soter“ 13 numerio paskelbtoje mokslinėje publikacijoje „Kryžių kalno apeiginiai papročiai: tradicija ir dabartis“.

Medžiagos negausumas bei tai, kad, deja, iki šiol prie šios autoriaus pasirinktos tyrimo tematikos nėra niekas prisilietęs, rodo, jog darbas yra naujas ir originalus.

Darbo tikslas – atskleisti latvių ir lietuvių maldininkų Kryžių kalno apeiginės muzikos panašumus ir skirtumus. Siekiant šio tikslo buvo iširta gausi 1992–2003 metais vasaros lauko ekspedicijų metu surinkta medžiaga, susipažinta su latvių mokslinė istorine ir kultūrologinė literatūra (Kemps F. Latgales liktenėi. 1991; Briška B. Latgola muna tāvzeme. 1994; Pettere I. Daugavpils Novada. Krucifiksi. 1998), tyrinėti Latvijoje išleisti katalikiški maldynai bei giesmynai („Slavējiet Kungu. Lūgšanu un dziesmu

grāmata katolietim“, „Visa zeme Kungam dzied. Dziesmu grāmata katalietim“, „Krysta gaismā“ bei „Kūpā ar Jezu. *Lyugšonu grōmota bārnim un jaunišim*“).

Tyrimo uždaviniai: 1) taikant analitinį tyrinėjimo būdą ištirti, kokią sakralinę muziką Kryžių kalne atlieka latvių ir lietuvių maldininkai; 2) nustatyti šios muzikos kilmę; 3) taikant analitinį bei lyginamąjį tyrinėjimo būdus atskleisti, kuo skiriasi lietuvių tradicinė Kryžių kalno apvaikščiojimo apeiginė muzika nuo kaimynų latvių; 4) taikant tuos pačius metodus atrasti ir jų bendrybes; 4) atskleisti panašumų ir skirtumų priežastis; 5) remiantis Latvijos ir Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorine tarpusavio sąveikos analize, atskleisti, kodėl tiek latviai, tiek lietuviai maldininkai šią muziką pasirinko Kryžių kalno pamaldumui skelbti.

Tyrimo metodai: analitinis, lyginamasis ir retrospekcinis.

Autorius kelia hipotezę, kad latvių ir lietuvių maldininkų Kryžių kalne atliekama apeiginė muzika tarpusavyje skiriasi. Siekiami šią hipotezę patvirtinti, pirmiausia apžvelkime trumpą Kryžių kalno pamaldumo kilmės istoriją.

Trumpa Kryžių kalno pamaldumo istorinė kilmė

Kryžių kalnas yra 12 km į šiaurę nuo Šiaulių miesto, netoli plento į Rygą. Šiandien jis priklauso Šiaulių vyskupijai. Žmonės šį kalną vadina įvairiais vardais: Pilies kalnas arba Jurgaičių kapai.

Pats kalnas yra Kulpės upelio kairiajame krante, juosiamas mažyčio, bevardžio jo intako. Jis maždaug 70 metrų ilgio, 60 metrų pločio, dviejų aukštų namo aukščio. Geologiniu požiūriu tai aukščiausia vieta apylinkėje. Pirmieji duomenys apie kalną gauti iš atliktų archeologinių kasinėjimų: žemėje rasta daug žmonių griaučių bei švedmečio kardų ir medalių¹. Padavimų apie Kryžių

kalną daugybė. Vienas iš jų pasakoja, kad ikirikščioniškoje Lietuvoje, toje vietoje, kur dabar yra kalnas, buvęs didelis mūšis tarp Rygos kalavijuočių ir vietos pagonių. Jo metu žuvę daug ateivių kareivių bei vietuolių. Mūšio atminimui vietos gyventojų supylę kalną ir ant jo buvo uždegta šventoji ugnis, kurią kursčiusios vaidilutės. Manoma, kad čia buvusi pastatyta pilis, Livonijos kronikose vadinta Kule, Kulan, kurią 1348 m. užpuolę sudegino kalavijuočiai². Įvedus krikščionybę, aukuras ir pilis buvę išgriauti, o jų vietoje pastatyta koplyčia/bažnyčia³.

XIX a. pradžioje šių apylinkių valstiečiai buvo aktyvūs sukilimų prieš carizmą dalyviai. Pasakojama, kad pirmuosius kryžius čia pastatė 1831 m. sukilime žuvusių latvių, lietuvių ir lenkų sukilėlių artimieji, kuriems carinė valdžia neleido deramai pagerbti jų giminaičių kapų⁴. Tokių kryžių dar padaugėję po 1863 m. sukilimo. 1863–1864 m. Kalne žandarai nužudė 11 lietuvių ir lenkų sukilimo dalyvių ir sumetė į čia pat, kalne, iškastą duobę. Nuo tada žuvusiems pagerbti vietos gyventojai statė kryžius, kuriuos carinė valdžia griovė⁵. Sovietmečiu komunistai ir ateistai penkis kartus naikino ir griovė Kryžių kalną. Per šiuos griovimus buvo sunaikinti žmonių ant kalno pastatyti kryžiai. Tai vyko 1961 m. balandžio 5 d., 1973 m. balandžio 26 d., 1974 m. lapkričio 23 d., 1974 m. per šventas Kalėdas bei 1976 m. vasarą. Tada nuo Kryžių kalno nuimta viskas, dalis jo net nukasta, bet tikintieji ir toliau šioje šventoje vietoje meldavosi, o naktimis statydavo kryžius. Ir Kryžių kalnas išliko.

1993 m. rugsėjo 7 dieną popiežiumi Jonui Pauliui II priešais Kryžių kalną pastatytoje koplyčioje atnašavus šventąjį Mišių auką, Kryžių kalnas išgarsėjo visame pasaulyje⁶.

Apžvelgus istorinę Kryžių kalno kilmę matome, kad jis yra palaidotų kovotojų už religinę ir tautinę laisvę obeliskas.

Latvių ir lietuvių maldininkų Kryžių kalno sakralinė muzika ir jos kilmė

Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete 1992–2003 metais surinkta etnomuzikologine ir dokumentine ekspedicijų medžiaga liudija, kad atvykę prie Kryžių kalno lietuvių ir latvių maldininkai jį apvaikščioti pradeda prie centrinio Kryžių kalno kryžiaus atsiklaupdami, persišegnodami ir apeidami kryžių keliais, tylois kalbėdami maldas. Lietuviai ir latviai kalba „Tėve mūsų“, „Sveika, Marija“ bei „Amžinajį atilsį duok mirusiems, Viešpatie“⁷.

Pasimeldę prie centrinio kryžiaus lietuvių maldininkai apvaikšto prie Kryžių kalno esantį 14-os stočių Kryžiaus kelią kalbėdami jam būdingas maldas, giedodami giesmes: „Dangaus šventieji“, „Jėzau Kristau maloniausias“, „Kurs už mus kaltus kentėjai“, „Kryžiau šventas“, „Viešpaties Angelas“ bei joms pritardami liaudies bei akademiniiais muzikos instrumentais⁸.

Latvių maldininkai lipa į kalną giedodami giesmę „Stāv pie krusta raudādama“ („Stovi Motina“ – liet.) bei 129 psalmę. Užlipę į kalną ir atėję prie vienos iš ten stovinčių statulų (prie stovinčio Kristaus ar prie Švč. M. Marijos) latvių maldininkai tylos malda pagerbia savo ir čia palaidotus mirusius⁹.

Kiti klausimai – kokia šių giesmių muzikos kilmė ir kodėl būtent jas pasirinkta giedoti?

Remdamiesi anksčiau atliktais lietuvių ir latvių giesmių melodijų tyrinėjimais, pabandydysime žvilgtelėti į šios muzikos kilmės istoriją.

Anksčiau atlikti lietuvių giedamų giesmių etnomuzikologiniai tyrimai parodė, kad lietuviškos šių giesmių melodijos, palyginti su lenkiškosiomis, yra tapačios, skiriasi tik melodiniais niuansais¹⁰. Taigi šios giesmės yra lenkiškos, bendros krikščioniškosios kultūros keliais pasiekusios Lietuvą, iš jos – Kryžių kalną.

Pirmoji latvių maldininkų Kryžių kalne giedama giesmė – „Stāv pie krusta raudādama“. Ji savo istorine kilme yra sutrumpintas garsios XIII a. sekvencijos „Stabat Mater Dolorosa“ vertimas. Jos autoriumi laikomas pranciškonas Jacopane da Todi (1228–1306)¹¹. Kiti mano, kad šio kūrinio autorius yra šv. Bonaventūras¹². Lenkai šią giesmę išsivertė XVI amžiuje. „Stabat Mater“ per Lenkiją Lietuvą ir Latviją pasiekė kaip „Stovi Motina“ su daugybe melodijų variantų.

Anksčiau atlikti tyrimai parodė, kad šią giesmę lietuviai, lenkai ir latviai gieda pagal skirtingas melodijas. Lietuviškos giesmės melodinei linijai būdingas drąsus kvarotos pakilimas aukštyn, nusileidimas ir vėl grakščiais vingiais lengvai kylanti linija. Latvių giesmės melodinė linija daug ramesnė, joje mažiau įtampos. Tai suteikia giesmei švelnų lyrinį atspalvį ir daro savitą estetinį poveikį¹³. Taigi šios giesmės melodijos yra vietinės kilmės.

Ant Kryžių kalno stovi Švč. M. Marijos statula. Veikiausiai šią giesmę latvių maldininkai ir dedikuoja jai, pagerbdami jos motinišką kančią bei prašydami iš jos užtaramo pas savo Sūnų.

Kita latvių maldininkų Kryžių kalne atliekama sakralinė muzika – psalmių giedojimas. Kaip rodo ekspedicijų medžiaga, čia giedama 129 psalmė¹⁴.

Psalmės (gr. *psalmai* – „giesmė“) – tai religinių giesmių, iš kurių sudaryta psalmių knyga, arba psalmynas, pavadinimas (lot. *Liber Psalmorum* arba *Psalterium*). Psalmės yra skirstomos į tris žanrus: himnus, maldavimo ir padėkos giesmes. Remdamiesi Lietuvos Katalikų Bažnyčios aprobuoto „Psalmyno“ nuoroda sužinome, kad 129 psalmė priskiriama prie maldavimo giesmių¹⁵.

Patyrinėję 1989 metų latvių katalikų maldaknygę „Slavējiet Kungu. Lūgšanu un dziesmu grāmata katoliem“ bei 2000 metų giesmyną „Krysta gaismā“ randame, kad 129 psalmė yra įtraukta į „Laidotuvių“ ir į „Gedulinių valandų“, arba „Egzekvijų“, skyre-

lius. Čia esančios giesmės skirtos atlikti per laidotuves, iškilmingus mirusiųjų minėjimus bažnyčioje ir namuose, taip pat jas tinka skaityti, meldžiantis už mirusius¹⁶.

Apeiginį paprotį per mirusiųjų laidojimo apeigas giedoti gedulines psalmes liaudies pamaldume poreformaciniu laikotarpiu įteisino jėzuitai Jie tai darė rungtyniaudami su protestantizmu. Protestantai psalmes vertino, ypač dėl jų poetiškumo. Nūdienos latvių muzikologai teigia, kad Latvijoje mirusiųjų laidojimo ir maldų už mirusiuosius apeigas *Officium Defunctorum* („Office of the Dead“), kurių metu buvo giedamos psalmės, XVII a. pabaigoje įvedė vietos jėzuitai. Tai buvo savotiška priemonė konkuruoti su protestantizmu, vertinusi psalmes kaip reikšmingą Biblijos dalį. Protestantizmo pradininkas Martynas Liuteris (1483–1546) daug dėmesio skyrė bažnytinei muzikai ir giesmėms, ypač psalmėms, pats jas vertė į vokiečių kalbą. Istoriniai šaltiniai kalba, kad pirmasis latvių katalikų giesmių kūrėjas ir psalmių vertėjas buvo jėzuitas Juris Elgers (1585–1672)¹⁷. Tai rodo, kad psalmės tarp protestantų ir jėzuitų, matyt, ir buvo jungiamoji skirtingų konfesijų grandis.

1820 m. jėzuitų veiklą carinė Rusija uždraudė, o apeigos *Officium Defunctorum* išliko liaudies pamaldumo tradicijoje¹⁸.

Anksčiau atlikti etnomuzikologiniai 129 psalmės tyrimai parodė, kad dvi tapačios latvių ir lietuvių melodijos artimos grigališkojo choralo tradicijai¹⁹. Tai bažnytinės liturginės muzikos atspindys.

Vadinasi, galima teigti, kad psalmių giedojimas per laidotuves Latvijoje leido jas pritaikyti ir Kryžių kalne, pagarbinant Kryžių, ant kurio kentė ir mirė Jėzus Kristus.

Unikalus latvių meldimosi būdas – tylos malda – yra žinomas nuo pirmųjų krikščionybės amžių. Šią praktiką pradėjo Egipto vienuoliai III–IV amžiuje²⁰. Romos liturgijoje žinoma sena tradicija – prieš pradėdant melstis susikaupti tyloje. XVI amžiuje ypač tai praktikavo jėzuitai. Tad reikia manyti,

jog tylos maldos apeiginis paprotys latvių liaudies pamaldume yra jėzuitų kultūros palikimas, kuris ir šiandien gana ryškus latvių religinėje kultūroje. Kita vertus, ši maldos forma sietina ir su nacionaliniu latvių tautos charakteriu, kuri ryškiausiai atskleidžia latvių tautosaka. Tradicinės latvių liaudies dainos yra santūrios, turi konkrečią paskirtį, jose vyrauja uždarumas. Tyla – muzika. Tai ir parodo, kad latvių tylos muzikinės maldos turinys yra labiau orientuotas į individualų bendravimą su Dievu.

Peržvelgus Psalmyno turinį prie penkios psalmių (iš šimto penkiasdešimt) randame nuorodas, koku instrumentu vieną ar kitą psalmę groti. Taip pat instrumentinės muzikos požiūriu verti dėmesio ir pačių psalmių vertimo tekstai, iš kurių viename rašoma: „Šlovinkit Viešpatį, gaudūs trimitai, šlovinkit, arfos ir kankliai. Šlovinkit Viešpatį, būgnai ir chorai, šlovinkit stygos, šlovinkit vamzdžiai“²¹. Akivaizdu, jog psalmėms pritari nuo pat jų tekstų susiformavimo pradžios buvo naudojami muzikos instrumentai. Taigi atrodytų, kad latvių maldininkai turėjo vadovautis psalmių paantraštėse esančiomis nuorodomis bei atsižvelgti į psalmių tekstuose nurodytus muzikos instrumentus ir psalmėms jais pritari. Vis dėlto taip nėra. Kodėl? Atsakymą duoda latvių maldininkų Kryžių kalne giedamos 129 psalmės analizė. Šios psalmės paantraštėje bei jos tekste neminimi muzikos instrumentai²². Tai ir galėjo turėti įtakos, kad latvių maldininkai, apvaikščiodami Kryžių kalną, nenaudojo muzikos instrumentų.

Kad tyrimas būtų dar išsamesnis, pateikiame 1 lentelę.

Lietuvių ir latvių maldininkų Kryžių kalno sakralinės muzikos tyrimas rodo, kad čia atliekami penki sakralinės muzikos kūriniai. Lietuvių sakralinės muzikos repertuarą sudaro penkios giesmės, o latvių – dvi. Visa sakralinė muzika paimta iš Bažnyčios liturgijos, bet jos autorystė – daugiausia pranciškoniška.

1 lentelė. Lietuvių ir latvių maldininkų Kryžių kalne atliekama sakralinė muzika

Eil. Nr.	Lietuvių Kryžių kalno 14-os stočių Kryžiaus kelio muzika	Kilmė	Eil. Nr.	Latvių Kryžių kalno sakralinė muzika	Kilmė
1.	„Dangaus šventieji“	Liturginė (pranciškoniška)	1.	Giesmė „Stāv pie krusta raudādama“	Liturginė (pranciškoniška)
2.	„Jėzau Kristau maloniausias“	Liturginė (pranciškoniška)	2.	129 psalmė	Liturginė
3.	„Kurs už mus kaltus kentėjai“	Liturginė (pranciškoniška)	3.	Tyla	Liturginė
4.	„Kryžiau šventas“	Liturginė			
5.	„Viešpaties Angelas“	Liturginė			

Lietuviai maldininkai giesmėms pritarti naudoja muzikos instrumentus, o latviai – tylos maldą. Visi šie būdai yra kilę iš Bažnyčios liturgijos.

Kyla klausimas – kodėl būtent ši muzika pateko į Kryžių kalno apvaikščiojimo apeigas?

Į tai bandysime atsakyti remdamiesi Lietuvos ir Latvijos Katalikų Bažnyčių istorijos duomenimis.

Iš Latvijos ir Lietuvos Katalikų Bažnyčių istorijos

Kaip jau minėta, šiandien Kryžių kalne šalia maldininkų iš visų pasaulio šalių sutinkami ir latviai. Atrodo, kad tai turėtų būti natūralu, nes nuo Kryžių kalno iki Latvijos sienos tik apie 80 kilometrų. Bet šiandien Latvijoje vyraujanti religija – liuteronizmas. Tik Latgalos regiono gyventojai – katalikai. Mažuma katalikų yra Livlandijoje bei Kurliandijoje. Kurliandija ribojasi su Lietuvos etnografiniu regionu Žemaitija, kuriame ir yra Kryžių kalnas.

Krikščionybės ištakos Latvijoje siekia XII a. pabaigą. Pirmasis jos apaštalas buvo vienuolis iš Bremeno, vardu Meinhardus. Jis 1186 m. tapo vyskupu ir Ikškilėje įkūrė savo būstinę. Kitas vyskupas Albertas 1201 m. perkėlė savo būstinę į Rygą. Istoriniai šaltiniai byloja, kad „XII amžiu-

je, kai vokiečių ekspansija užgriebė kuršių, žiemgalių ir latgalių žemes, Romos kurija 1202 m. visą kraštą, vadinamą Latvijos vardu (Lethia), paėmė savo globon, pavadindama jį Marijos žeme (*Terra Mariana*), o 1215 m., Laterano Susirinkimo metu, popiežius Inocentas II suteikė Livonijai (dabar Latvijos bei Estijos teritorijos – aut. past.) vardą *Terra Mariana*, o Rygos miesto globėja paskyrė Švč. M. Mariją²³. 1219–1583 metais Kurliandijoje rezidavo katalikų vyskupai bei vienuoliai pranciškonai. Jų misijos siekė kaimyninę Žemaitiją bei Žiemgalą, kur jie dalyvavo kovose su pagonimis bei apkrikštijant juos. Viena iš tokių jų misijų galėjo vykti ir Saulės mūšio metu. Šis mūšis įvyko 1236 metais netoliese tyrinėjamo Kryžių kalno. Istoriniai šaltiniai liudija, kad mūši vokiečiai, kurių dauguma buvo iš Rygos, pralaimėjo. Jame taip pat žuvo daug dvasininkų ir vienuolių²⁴. Žinant, kad tuo metu Rygoje rezidavo vienuoliai pranciškonai, tikėtina, kad jie ir buvo pirmieji misionieriai, šiame pagonių krašte žuvę už krikščionybę. Apie tai šiandien byloja legendos (apie tai jau rašyta straipsnio pradžioje – aut. past.). Šie istoriniai faktai rodo, kad Latvija labai anksti, palyginti su Lietuva (1387 m.), tapo katalikišku kraštu.

Reformacijos metu (1521 m.) Žemaičių vyskupijos pasieniais ir vienur kitur Kuržemės bei Žiemgalos (Ilukštos rajonas) srityse išliko nedidelės katalikų salelės – dias-

poros²⁵. Per Liublino uniją atskiru dokumentu 1569 m. rugpjūčio 3 d. Kuršo kunigaikštystė tapo pavaldi katalikiškajai Lenkijai²⁶.

Poreformaciniais laikais (1576–1609 m.) Kuržemės – Žiemgalos žemėse vyskupavo Žemaičių vyskupas Merkelis Giedraitis. 1582 metais vyskupo kvietimu jėzuitai kartu su karaliumi Steponu Batoru Rygoje įsteigė kolegiją ir pradėjo tridentines – kontreformačines misijas Kuržemėje – Žiemgaloje ir Žemaičiuose. Iš Rygos jėzuitai savo valdas praplėtė, ir jų namai išsikūrė Daugpilyje, Ilukštoje, Skaiskalnėje (Schoenberge), pavieniai išsikūrė dar vienur kitur²⁷.

1656 m. balandžio 1 dieną Lietuvos ir Lenkijos karalius Jonas Kazimieras Lvove Lenkijos karalystę ir Livonijos, Lietuvos, Žemaitijos, Prūsijos, Rusijos, Mozūrijos, Černygovo kunigaikštijas paaukojo Marijai. To paaukojimo padarinys – sudaryta Livonijos vaivadija, į kurią įėjo ir Latgalija²⁸. Popiežius Pijus IX 1850 m. Žemaičių vyskupiją patikėjo vyskupui Motiejui Valančiui. Į jos teritoriją įėjo beveik pusę dabartinės Latvijos. Esant tokiai Katalikų Bažnyčios padėčiai, vysk. M. Valančius neišvengiamai ir nuolat privalėjo palaikyti tarnybinius ryšius su Kuržemės – Žiemgalos dekanatų kunigais bei tikinčiaisiais. Jis skatino kunigus ir vienuolius pamokslais skleisti katalikiškąjį pamaldumą. Į savo ganomuosius jis kreipėsi ne tik gyvu žodžiu, bet ir pastoraciniais laiškais²⁹. Labai sunkiomis ir sudėtingomis sąlygomis vysk. M. Valančiui teko rūpintis Dievo žodžio skelbimu Latvijoje. Mat dar valdant carui Nikolajui I, 1832 m. buvo įvesta civilinės valdžios vykdoma pamokslų cenzūra³⁰. Vyskupas M. Valančius 1864 m. rugsėjo 14 d. kreipėsi į kunigus, ragindamas ginti katalikų tikėjimą, o jeigu reiktų, – net mirti už jį³¹. Latvių mokslininkas F. Kempas savo knygoje „Latgales likteņi“ mini, kad „caro Aleksandro III viešpatavimo laikais (1881–1896 m.) buvo uždrausta statyti kryžius, atstatyti senus bei juos lankyti³². Šiuo sunkiu metu vyskupas

M. Valančius visai patarė žmones lankyti šventoves, tarp jų, matyt, ir Kryžių kalną. Kryžių statymas bei draudimas juos lankyti buvo panaikintas tik 1905 m.³³. Lenkų archeologai, 1900 m. rugpjūčio 22 d. tyrė Kryžių kalną, suskaičiavo jame stovinčius 136 kryžius, o 1902 m. liepos 2 d. rasti jau 155 kryžiai³⁴.

1926 metais balandžio 4 dieną pagal vysk. Jurgio Matulaičio projektą popiežius Pijus XI paskelbė Apaštališkąją konstituciją „Lituanorum gente“, kuria buvo iš pagrindų pertvarkyta Lietuvos bažnytinio gyvenimo organizacija, atgaivinta sena Rygos arkivyskupija, Kuržemės katalikai priskirti naujai Liepojos diecezijai, o žiemgališkiai – Rygai³⁵. Iki 1996 m. Latvijoje buvo Rygos arkivyskupija ir Liepojos vyskupija. Sovietinis režimas dalį misijų plotų sunaikino negrįžtamai.

Dabar kaimyninėje Latvijoje yra 4 vyskupijos, atitinkančios 4 istorines šalies sritis: Vidžemės arkivyskupija su būstine Rygoje, Latgalos vyskupija su būstine Rēzeknėje, Kuržemės vyskupija su būstine Liepojoje ir Žiemgalos vyskupija su būstine Jelgavoje.

Apibendrinant šiame skyrelyje išsakytas mintis galima daryti tokią bendrą išvadą: Kryžiaus kalno kultas ir jo sakralinė muzika tiek lietuviams, tiek latviams katalikams buvo kovos dėl nepriklausomybės – tiek politinės, tiek religinės – simbolis.

Išvados

Remdamiesi atlikto tyrimo medžiaga, galima daryti šias išvadas:

Abiejų tautų maldininkų Kryžių kalne atliekamos muzikos bendrumai:

1. Tiriant giesmių kilmę, nustatyta, kad tiek lietuvių, tiek latvių giesmės į Kryžių kalno kultą pateko iš Bažnyčios liturgijos.

Skirtingumai:

1. Kryžių kalne lietuvių maldininkai gie-

da 14-os stočių Kryžiaus kelio 4 giesmes, latviai – vieną giesmę „Stāv pie krusta raudādama“ bei vieną 129 psalmę;

2. lietuvių maldininkų giedamas giesmes liaudies pamaldume išpopuliarino vienuoliai pranciškonai, o latvių – Jėzaus draugijos nariai;

3. latvių maldininkai, apvaikščiodami Kryžių kalną, negroja muzikos instrumentais, o lietuviai priešingai.

Išvados pagrindžia darbe keliamą hipotezę, kad latvių ir lietuvių maldininkų Kryžių kalne atliekama apeiginė muzika tarpusavyje skiriasi.

NUORODOS

- 1 *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago. Illinois. 1983. T. 3. P. 255.
- 2 Ten pat.
- 3 Ten pat.
- 4 *Rimkus V.* Kryžių kalnas Lietuvos kultūros kontekste // Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai. Vilnius. 1999. T. 17. P. 401–406.
- 5 Ten pat.
- 6 *Vatikano radijas.* Kryžių kalnas – tautos golgota // Tėviškės žiburiai. Mississauga. Canada. 1997. Nr. 42 (2485). Spalis–October. P. 2.
- 7 1992–2003 metų vasaros ekspedicijos medžiaga // Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete folklorinio kabineto medžiaga. Kretinga. 2003.
- 8 Ten pat.
- 9 Ten pat.
- 10 *Motuzas A.* Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. 2003. P. 175–248.
- 11 *Markus G.* Skausmingoji Motina (Mater Dolorosa): jos įvaizdis senovės airių poezijoje // Logos. Vilnius. 1993. Nr. 7. P. 154.
- 12 *Remesa A.* Lietuvos pranciškonų muzikos kultūra // Vakarų Lietuvos katalikiškoji kultūra. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Klaipėdos skyrius. Klaipėdos universitetas. 1996. P. 31–32.
- 13 *Motuzas A.* Latvių ir lietuvių katalikų apeiginės muzikos Žemaičių Kalvarijoje ypatumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1999. Nr. 2 (7). P. 48.
- 14 1992–2003 metų vasaros ekspedicijos medžiaga // Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete folklorinio kabineto medžiaga. Kretinga. 2003.
- 15 Psalmynas. Vilnius–Kaunas. 1973. P. 4.
- 16 Slavėjiet Kungu. Lūgšanu un dziesmu grāmata katoliem. Rīgas Metropolijas Kūrija. 1989. P. 315; Krysta gaismā. Latgolas kulturas centra izdevnīceiba. Rēzekne. 2000.
- 17 *Kučinskis S.* Jezuits Juris Elgers. Rīga. 1953. P. 11–12.
- 18 *Boiko M.* The Officium Defunctorum (“Office of the Dead”) and the Mourning Rites in Eastern Latvia // Musical Folklore and Ritual. International Conference Devoted to Jadvyga Čiurlionytė. Lithuanian Academy of Music. Department of Ethnomusicology and Section of Ethnomusicology at Institute of Musicology. Vilnius. 1997. 11–12th December. P. 12–14.
- 19 *Motuzas A.* Latvių ir lietuvių katalikų apeiginės muzikos Žemaičių Kalvarijoje ypatumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1999. Nr. 2 (7). P. 48–50.
- 20 *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Kaunas. 1997. P. 97.
- 21 Psalmynas. Vilnius–Kaunas. 1973. P. 238.
- 22 Psalmynas. Vilnius–Kaunas. Ten pat. P. 213.
- 23 *Kleintjens J.* Fontes Historiae Latviae Societatis Jesu. Riga. 1941. T. 2. P. 3.
- 24 Lietuvos istorija / red. A. Šapoka. Kaunas. 1989. P. 50.
- 25 *Valančius Gr.* Žemaičių Didysis. Istoriografiniai pasakojimai. Los Angeles. California. U.S.A. 1977. D. 1. P. 227.
- 26 Lietuvių enciklopedija. Boston. 1958. T. 13. P. 413.
- 27 *Valančius Gr.* Žemaičių Didysis. Istoriografiniai pasakojimai. Los Angeles. California. U.S.A. 1977. D. 1. P. 230.
- 28 *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958. P. 150.
- 29 Ten pat. P. 228.
- 30 *Puzaras P.* Vyskupo Motiejaus Valančiaus pasatoracinė veikla. Vilnius. 1992. P. 30.
- 31 *Stakauskas J.* Valančiaus laikų lietuviškas adresas // Tiesos kelias. Kaunas. 1938. Nr. 7–8. P. 512.
- 32 *Kemps F.* Latgales likteņi. Rīga: Avots. 1991. P. 88–89.
- 33 *Alekna A.* Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. Klaipėda. 1922. P. 254–255.

³⁴ *Pukenis R.* Teesie. Vilnius. 1994. P. 36.

³⁵ *Valančius Gr.* Žemaičių Didysis. Istoriografi-

nai pasakojimai. Los Angeles. California. U.S.A. 1977. D. 1. P. 228.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

1. *Alekna A.* Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius. Klaipėda. 1922.
2. *Boiko M.* The Officium Defunctorum (“Office of the Dead”) and the Mourning Rites in Eastern Latvia // Musical Folklore and Ritual. International Conference Devoted to Jadvyga Čiurlionytė. Lithuanian Academy of Music. Department of Ethnomusicology and Section of Ethnomusicology at Institute of Musicology. Vilnius. 1997. 11–12th December. P. 12–14.
3. *Kajackas A.* Bažnyčia liturgijoje. Liturgijos raida istorijoje. Kaunas. 1997.
4. *Kemps F.* Latgales likteņi. Rīga: Avots. 1991.
5. *Kleintjens J.* Fontes Historiae Latviae Societatis Jesu. Riga. 1941. T. 2.
6. *Kučinskis S.* Jezuits Juris Elgers. Rīga. 1953.
7. *Kviklys B.* Lietuvos bažnyčios. Kauno arkivyskupija. Chicago. Illinois. 1983. T. 3.
8. Lietuvių enciklopedija. Boston. 1958. T. 13.
9. Lietuvos istorija / red. A. Šapoka. Kaunas. 1989.
10. *Markus G.* Skausmingoji Motina (Mater Dolorosa): jos įvairūs senovės airių poezijoje // Logos. Vilnius. 1993. Nr. 7. P. 154.
11. *Motuzas A.* Latvių ir lietuvių katalikų apeiginės muzikos Žemaičių Kalvarijoje ypatumai // Tiltai. Klaipėdos universitetas. 1999. Nr. 2 (7). P. 48.
12. *Motuzas A.* Lietuvos kalvarijų Kryžiaus kelių istorija, apeiginiai papročiai ir muzika. 2003. P. 175–248.
13. *Psalmynas.* Vilnius–Kaunas. 1973.
14. *Pukenis R.* Teesie. Vilnius. 1994.
15. *Puzaras P.* Vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinė veikla. Vilnius. 1992.
16. *Remesa A.* Lietuvos pranciškonų muzikos kultūra // Vakarų Lietuvos katalikiškoji kultūra. Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos Klaipėdos skyrius. Klaipėdos universitetas. 1996. P. 31–32.
17. *Rimkus V.* Kryžių kalnas Lietuvos kultūros kontekste // Lietuvių katalikų mokslo akademijos Suvažiavimo darbai. Vilnius. 1999. T. 17. P. 401–406.
18. *Slavējiet Kungu.* Lūgšanu un dziesmu grāmata katoliem. Rīgas Metropolijas Kūrija. 1989. P. 315; Krysta gaismā. Latgolas kulturas centra izdevnīceiba. Rēzekne. 2000.
19. *Stakauskas J.* Valančiaus laikų lietuviškas adresas // Tiesos kelias. Kaunas. 1938. Nr. 7–8. P. 512.
20. *Vaišnora J.* Marijos garbinimas Lietuvoje. Roma. 1958.
21. *Valančius Gr.* Žemaičių Didysis. Istoriografiniai pasakojimai. Los Angeles. California. U.S.A. 1977. D. 1.
22. *Vatikano radijas.* Kryžių kalnas – tautos golgota // Tėviškės žiburiai. Mississauga. Canada. 1997. Nr. 42 (2485). Spalis–October. P. 2.
23. 1992–2003 metų vasaros ekspedicijos medžiaga // Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto Vytauto Didžiojo universitete folklorinio kabineto medžiaga. Kretinga. 2003.

Spausdinti rekomendavo konferencijos „Naujoji Europa ir humanitariniai mokslai“ prezidentas

Gauta: 2005 01 15
 Parengta spaudai: 2005 10 18

Alfonas MOTUZAS

PECULIARITIES OF SACRED MUSIC IN THE WORSHIP CEREMONIES OF LATVIAN AND LITHUANIAN PILGRIM GROUPS ON THE HILL OF CROSSES

S u m m a r y

The Catholic religion may be more deep rooted in other countries than it is in Lithuania but the intensity of spirituality and devotion as it is expressed in the acts of worship by Lithuanian pilgrims on the Hill of

Crosses located near Siauliai reverberate with some distinctiveness which resonates with the uniqueness and sacredness of the place. Over the past ten years, the author has been involved in the research of the

use of ceremonies, traditions, and music on the Hill of Crosses. The investigation has been carried out as a recurrent observation of pilgrim groups who come from different countries of the world to set crosses, pray and sing sacred songs imbued with meanings that evoke the impact of national and/or regional contexts. Pilgrims coming from Latvia are among the groups observed for the purposes of the present research. It is the differences between the Lithuanian and Latvian religious music culture that has been chosen as the objective of the study.

The research revealed several differences, the *first* of which is manifested in the fact that Latvian pilgrims sing psalms while Lithuanians sing religious songs. The *second* observation is that Latvian pilgrims do not use musical instruments as an accompaniment to the singing of psalms whereas Lithuanians use both folk and academic musical instruments. The *third* point highlighted by the research is related to

the association of the singing of psalms by Latvian pilgrims with the fact that Latvia has been embedded in the Jesuit culture since the 17th century. By the same token, the singing of the religious songs by the Lithuanian pilgrims just as the songs themselves is regarded as heritage of the Franciscan tradition. The *fourth* aspect to be emphasized is linked to the fact that Latvians may not use musical instruments as accompaniment to psalms because no directions there can be traced in the psalms indicating the use of the accompaniment. By contrast, the use of the accompaniment is common in the Lithuanian religious music culture. The Lithuanian Church has not restricted the implementation of folk traditions in religious practices provided they do not conflict with theological doctrines.

The research data confirm the hypothesis that the modes of participation of Latvian and Lithuanian pilgrim groups in religious ceremonies on the Hill of Crosses differ in their use of the accompaniment.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Kryžių kalnas, Latvija, Lietuva.

KEY WORDS: Cross Hill, Lyvland, Lithuania.

Alfonsas MOTUZAS – Kauno Vytauto Didžiojo universiteto ir Vilniaus šventojo Juozapo kunigų seminarijos profesorius, habilituotas humanitarinių mokslų daktaras, Vytauto Didžiojo universiteto Katalikų teologijos fakulteto Lietuvos Katalikų Bažnyčios istorijos centro direktorius, Klaipėdos universiteto Muzikologijos instituto vyriausiasis mokslo darbuotojas, Lietuvių katalikų mokslo akademijos narys. Mokslo kryptys – Baltijos šalių religijų etnologija ir etnomuzikologija. Išleido šešias knygas, publikavo apie 60 mokslo ir mokslo populiarinimo straipsnių. Yra trijų knygų sudarytojas. Adresas: Gimnazijos g. 7, LT-44260, Kaunas, Lietuva. El. paštas a.motuzas@ktf.vdu.lt.

Alfonsas MOTUZAS – Dr. Habil., professor of Vytautas Magnus (Kaunas) and Klaipėda Universities, director of Institute of Lithuanian Catholic Church History. Field of scientific research – the Baltic States religious history, anthropology and ethnomusicology. Author of 6 scientific books, about 60 scientific articles, compiler of 3 books. Address: Gimnazijos 7, LT-44260, Kaunas, Lithuania. E-mail: a.motuzas@ktf.vdu.lt.